

УДК 811.161.2'42:821.161.2Котляревський

«ВІН БУВ ГОЛОСОМ НАРОДНОГО ДУХУ Й ЗНАРЯДДЯМ УКРАЇНСЬКОГО СВІТОГЛЯДУ...»

КОЛОЇЗ

Жанна Василівна,

доктор філологічних наук,
професор, завідувач кафедри
української мови Криворізького
державного педагогічного
університету;
вул. Героїв АТО, 79, м. Кривий Ріг,
Дніпропетровська обл., 50000;
E-mail: koloiz.zv@gmail.com
ORCID: 0000-0003-3670-2760

Zhanna

KOLOIZ,

Doctor of Philological Sciences, Full
Professor, Head of the Ukrainian
Language Department, Kryvyi Rih
State Pedagogical University;
79 Heroes of ATO St., Kryvyi Rih,
Dnipropetrovsk reg., 50000, Ukraine;
E-mail: koloiz.zv@gmail.com

У статті акцентовано на ролі «Енеїди» І. Котляревського у репрезентації кодів культури загалом та в ментальному просторі української культури зокрема, у відображенні фрагментів національної картини світу в аспекті специфіки етнічної свідомості, міфологічної та сміхової культури. Поему схарактеризовано крізь призму категорій прецедентності й інтертекстуальності, у площині взаємодії «свого» й «чужого» в межах художнього дискурсу.

Ключові слова: «Енеїда», прецедентність, прецедентний феномен, інтертекстуальність, усна народна творчість.

У 1798 році в історії українського народу сталася подія, яка, як слушно зауважує С. Єфремов, немовбито надвоє «розірвала» його життя і поклала «межу високу посеред рівного шляху історичних подій»: «Минувшина осталася по той бік межі, майбутність стелиться по цей, і хоч генетичні зв'язки між ними очевидні для кожної людини, проте зараз же видно, що історія тут круто завертає зі свого попереднього шляху й починає якусь нову путь, дає початок новому напрямку. Немов у фокусі збираються тут, на цьому повороті, тенденції довгих віків, потайна виявляється робота багатьох поколінь. Ті самі тенденції, що не зовсім ясно стояли навіть перед своїми творцями, та сама робота, яка йшла, здавалось, тільки по інерції – ураз виступають у зовсім новому світлі від однієї

<https://doi.org/10.37919/0201-419X-2019.91.2>

Культура слова №91' 2019

якоїсь події, що за одним разом робить немов підрахунок попередньому й надає глибокої ваги тому, у чому сучасники бачили свою звичайну буденщину. Такі історичні дати вічно стоять живим «указуючимъ перстомъ» на дорозі поступу, незломним нагадуванням про те, що назад до старого нема вороття, що народ мусить іти вперед од критичної події і в той бік, у який вона показує» [Єфремов 1995: 276]. Ідеться про поему «Енеїда» І. Котляревського, вихід у світ якої став епохальним явищем в історії української культури, визначною подією в духовному житті народу, першою ластівкою українського національного відродження. «Вона, та книжечка, завершила собою попередню еволюцію національного життя в Україні й стала вихідним пунктом для подальшої; закристалізувавши в художній формі минуле, вона водночас стала зерном для майбутнього, і з неї в українському письменстві починається той потужний дух с в і д о м о г о демократизму й людяності, боротьби за право людини й нації, простування до добра і волі, який озивався й раніше, але з цього часу зробився вже домінуючою нотою в нашому письменстві» [Єфремов 1995: 276 – 277].

«Енеїди» І. Котляревського належить провідна роль в історії української мови, у вербалізації кодів культури загалом та в ментальному просторі української культури зокрема, у відображенні фрагментів національної картини світу в аспекті специфіки етнічної свідомості, міфологічної та сміхової культури, чим, власне, і пояснюється те, що лінгвістична інтерпретація цього художнього твору не втрачає своєї актуальності впродовж багатьох десятиліть.

Основні теми й мотиви, які формують культурний текст, одиниці, що вирізняються національно-культурним забарвленням, експресивно-комунікативні засоби вираження синтагматичного характеру неодноразово ставали об'єктом зацікавлення не лише літературознавців [Нахлік 2015], але й мовознавців [Валюх 2016; Дудюк 2013; Колоїз 1998, 2011; Луцик 2016 та ін.]. Однак не викликає заперечення твердження про те, що реконструкцію національно-мовної картини світу, репрезентовану «Енеїдою», можна й варто продовжувати в координатах інших ментально-лінгвальних комплексів.

До таких ментально-лінгвальних комплексів, ядерних елементів культурного простору уналежнюємо й прецедентні феномени, які, з одного боку, виступають маркерами конкретної лінгвокультури, а з іншого, – є ілюстративним матеріалом міжкультурної комунікативної взаємодії. І в першому, й у другому разі прецедентні феномени транслюють не лише національний світогляд, а й національний дух, реалії історичного буття тієї чи тієї національної спільноти, актуалізують ту чи ту культурно значущу інформацію. Вони вирізняються пізнавальною й емотивною актуальністю, надособистісним характером, оскільки здебільшого відомі всім представникам певного етносу, які апелюють до таких феноменів, відтворюючи їх у конкретній ситуації мовлення.

Вочевидь не потребує переконливих аргументів теза про те, що «Енеїда» І. Котляревського являє собою один із яскравих зразків вияву категорій інтертекстуальності та прецедентності: поема ілюструє взаємодію «свого» й «чужого» в межах художнього дискурсу, що можна легко встановити за наявності необхідних фонових знань (інформація про так званий запозичений у Вергілія сюжет, мабуть, є загальновідомою). Однак Вергілієва «Енеїда» послужила, так би мовити, лише текстом-донором, який, своєю чергою, актуалізує інші прецедентні тексти – грецькі епічні твори «Одіссею» й «Іліаду» Гомера, творчим підґрунтям для яких став розмаїтий міфологічний матеріал.

Категорія прецедентності яскраво виявляється вже в заголовковій назві. Актуалізації прецедентного тексту сприяє й експліцитна апеляція до грецького поета, його заочного долучення до актів комунікації. У такому разі саме ім'я (антропонім) набуває статусу прецедентного. Наприклад: ***Вергілій** же, нехай царствує, / Розуменький був чоловік, / Нехай не вадить, як не чує, / Та в давній дуже жив він вік; Була в Латії синагога, / Збудована за давніх літ / Для Януса, сердита бога, / Которий дивних був приміт: / Він мав на голові дві тварі, / Чи гарнії були, чи харі, / Об тім **Вергілій** сам мовчить; Брав часто там, де не просив. / Не можна, далєбі, злічити, / Які народи тут плелись, / І на папір сей положити, / Як, з ким, коли, відкіль взялись. / **Вергілій**, бач, не нам був*

*рівня, / А видно, що начухав тім'я, / Поки дрібненько описав;
Та ба! Не всякий так змудрує, / Як сам Вергілій намалює, / А
я ж до жалю не мастак; / Я сліз і охання боюся / І сам ніколи
не журюся; / Нехай собі се піде так.* Відповідно, апеляція до оригіналу виявляється у вигляді натяку, покликання на автора (*Вергілія*), а не на однойменний текст. Проілюстровані фрагменти забезпечили створення культурного фону, а адресатові (інтерпретаторові) допомагають у декодуванні, розшифруванні універсальної культурно значущої інформації, що вирізняється надособистісним характером, оскільки здебільшого є добре відомою для оточення особистості, її попередникам і сучасникам. Для прецедентного феномена властива й низка диференційних ознак, як-от: хрестоматійність, пізнавальність, загальновідомість, відповідність певній епосі й культурі, реінтерпретованість, або здатність втілюватися в інших формах (пор.: назви опер «Енеїда» (М. Лисенко), «Еней на мандрівці» (Я. Лопатинський) і т. ін.).

Прецедентна одиниця, що потрапила в нову комунікативну ситуацію, є еталонною, повторюваною й водночас інформативно наснаженою, виконує спеціалізовану прагматичну функцію, що регулює відношення між «старими» і «новими» знаннями. А це, своєю чергою, означає, що І. Котляревський, як і будь який репрезентатор прецедентного тексту, демонструє володіння універсальними фоновими знаннями, розуміння фактів, подій, ситуацій, висловлень, імен і т. ін.

Поема «Енеїда» І. Котляревського, як і її прототекст, маніфестує передовсім розмаїття прецедентних одиниць міфологічного (грецько-римського) походження, кваліфікованих як прецедентні імена, що зберігаються в когнітивній базі різних лінгвоспільнот й передаються від покоління до покоління. Носії різних мов переважно з легкістю можуть відшукати в колективній пам'яті когнітивно значущі імена на зразок *Зевс (Юпітер), Юнона (Гера), Венера (Афродіта), Бахус (Діоніс), Марс (Арес), Геба, Еол, Дідона, Меркурій, Нептун, Плутон, Олімп* і т. ін., пов'язати їх із тогочасними реаліями, а за потреби й «прив'язати» до сьогодення. Вони насичені відповідною культурною

інформацією, увійшли до когнітивних структур різних лінгвоспільнот, а відтак детермінують універсальний культурний простір. До таких зараховують не лише прецедентні імена античної міфології, але й біблійні за походженням.

Зауважимо: у межах аналізованої поеми актуалізовано й біблійну прецедентність, що забезпечується використанням прецедентних імен, а через них апелює до універсального прецедентного тексту – Біблії, як-от: *Еней піджав хвіст мов собака, / Мов **Кайн** затрусивсь увесь; / Из носа потекла кабака: / Уже він знав, який Зевес; Земелька ся була Латинська, / Завзятий цар в ній був Латин; / Старий скупиндя – скурвасинська, / Дрижав, як **Кайн**, за алтин; Невинничаєть, мов **Сусанна**, / Незаймана ніколи панна, / Що в хуторі зжила ввесь вік. Пор.: **Свята Сусанна** [Луки 8 : 1–3]. Подекуди прецедентне ім'я, узятє з прецедентного тексту, увиразнюється й відповідною прецедентною ситуацією, як-от: *Не мали палашиів, ні шабель, / У них, бач, Тули не було; / Не шаблею ж убит і **Авель**, / Поліно смерть йому дало*. Звичайно, гумористичне використання тих чи тих прецедентних феноменів пов'язане з системою знань про реальний / міфологічний світ, із його образами, які так чи так реалізуються в певній етнокультурі й впливають на формування мовної особистості.*

Однак І. Котляревський був передовсім «голосом українського народного духу» і «знаряддям українського світогляду» (Є. Сверстюк), а відтак, цілком закономірно, виникає слушне запитання: як у тексті «Енеїди» реалізовані національно прецедентні феномени, що засвідчують українську окремішність та національну ідентичність? Так звана «симфонія сміху», демонструє не лише народну сміхову культуру, що стала підґрунтям поеми, але й у координатах цієї культури простежуємо національні коди, оприявлені через відповідну систему предметних значень, соціальних стереотипів, когнітивних схем і т. ін.

Задля утвердження національної ідентичності, задля репрезентації національного духу й національної сміхової культури І. Котляревський, цілком закономірно, актуалізує національно прецедентні феномени: прецедентні тексти, прецедентні ситуації, прецедентні висловлення, прецедентні

імена, що функціонують як своєрідні культурні «скрепи» (Л. Гришаєва), які поєднують культурно-історичні епохи в єдину систему, формують мовленнєву субкультуру, наявну у свідомості носіїв мови у вигляді тих чи тих запозичень, зокрема з текстів усної народної творчості. Наприклад: *Я роздавлю тебе, як жабу, / Зітру, зімну, мороз як бабу, / Що тут і зуби ти зітнеш. / Тебе диявол не пізнає, / З кістками чорт тебе злигає, / Уже від мене не влизнеш; Приїхала, загримотіла, / Кобиляча мов голова; / К Нептуну в хату і влетіла / Так, як із вирію сова; / І не сказавши ні півслова, / Нехай, каже, твоя здорова / Бува, Нептуне, голова!; Про Сагайдачного співали, / Либонь, співали і про Січ, / Як в пікінери набирали, / Як мандровав козак всю ніч тощо.* Дві ілюстрації містять натяки на різні варіанти української народної казки про дідову й бабину дочку, де остання отримує покарання: у першому разі від Мороза, у другому – від Кобилячої Голови. Пор.: *Давить, як мороз бабу* [Номис 1993: 203]; *Не тільки кобилі не вір – не вір і кобилячій голові: хоч знайдеш на дорозі, та ще таки загнздай* [Номис 1993: 455]; *Стукотить, грукотить... «А що там?» – «Кобиляча голова лізе!»* [Номис 1993: 518]. Третя ілюстрація апелює до такого жанру усної народної творчості, як народна пісня, зокрема до тексту козацького маршу на зразок *А позаду Сагайдачний, / Що проміняв жінку / На тютюн та люльку, / Необачний...* («Ой на горі та жєнці жнуть...»). Окрім того, І. Котляревський актуалізує й прецедентну ситуацію, пов'язану з відповідним фактом в історії Запорозької Січі: формуванням пікінерських полків (пікінер – «поселенець, звичайно військовий, що за наказом царського уряду жив в Україні і брав участь в обороні Новоросійської губернії від нападу кримських татар і турків»). Пор.: у 1776 році з козаків Запорозької Січі, ліквідованої в червні 1775 року, було створено два пікінерські полки. Попри негативні наслідки історичних подій, уведених у «перелицьований» художній простір, попри гірке усвідомлення руйнівних змін, катаклізмів і т. ін., прецедентні одиниці зазвичай опиняються у площині народного гумору, демонструють іронійно-філософське ставлення до власних і чужих проблем, негараздів, недоліків, вад, хиб тощо.

Знання й уміле оперування прецедентними одиницями, зокрема й тими, що номінують відповідні народні ігри, допомагають авторові не лише увиразнити зміст відповідних контекстів, але й зробити його більш інформативним, як-от: *Дідона вигадала грище, / Еней щоб веселиший був, / І щоб вертівся з нею ближче, / І лиха щоб свого забув: / Собі очиці зав'язала / І у **панаса** грати стала, / Енея б тільки уловить; / Еней же зараз догадався, / Коло Дідони терся, м'явся, / Її щоб тільки вдовольнить. Тут всяку всячину іграли, / Хто як і в віщо захотів, / Тут інші **журавля** скакали, / А хто од дудочки потів, / І в **хрещика**, і в **горюдуба**, / Не раз доходило до чуба....* Пор.: – *Панасе, Панасе! На чому стоїш? / – На камені! / – Що продаєш? / – Квас! / Лови курей, та не нас («Панас»); Унадився **журавель**, **журавель** до бабиних конопель, конопель. / Сякий-такий **журавель**, сякий-такий довгоносий, сякий-такий довгополий, сякий-такий виступає, конопельки все щипає. / Буде лихо **журавлю**, **журавлю**, коли його я зловлю, я зловлю! / **Ловить журавля!** («Журавель») і т. ін. Такі одиниці входять у колективний когнітивний простір національної лінгвоспільноти, транслують національну культуру й водночас виступають маркерами інтертекстуальності, адже апелюють до конкретних прототекстів.*

Щоправда, подекуди спостерігаємо лише окремі натяки на попередні тексти, що, напевне, не гарантує адекватної інтерпретації за відсутності фонових знань. Так, скажімо, у контексті *О Зевс! О батечку мій рідний! / **Оглянься на плач дочки своєї**; / Спаси народ фрїгійський бідний. / Він діло єсть руки твоєї. / Як маєш ти кого карати, / **Карай мене. – Карай!** Я мати, / Я все стерплю ради дітей!* є покликання на такий жанр усної народної творчості, як плач. Цілком імовірно, що І. Котляревський запозичує відповідні мотиви з «Треносу» Мелетія Смотрицького («Тренос, тобто плач єдиної святої вселенської апостольської східної Церкви...»). Пор. також: 1) *Ганнусю, рибко, душко, любко, / Рятуй мене, моя голубко* й варіант тексту української народної пісні *Гандзя моя, Гандзя любка, / Гандзя милая голубка, Гандзя рибка, Гандзя птичка, / Гандзя цяця-молодичка* («Гандзя») (антропонім *Гандзя* так само використовувався у поемі: *Еней і сам так розходився, /*

Як на аркані жеребець, / Що трохи не увередився, / Пішовши з Гандзею в танець; 2) Не так-то робиться все хутко, / Як швидко оком ізмигнеш; / Або як казку кажеш прудко, / Пером в папері як пишеш і варіант тексту української народної казки Скоро казка кажеться, та не скоро діло робиться («Бова Королевич»). Відповідну взаємодію текстів підтверджують і подальші фрагменти: **Бова з Полканом як водився, / Один другого як вихрив ...; То струсить Турн, Бова, Полкан ...** (пор.: *Позвав тоді цар Белербек Полкана-богачиря та й каже: – Привезеш мені Бову Королевича, дам тобі волю, а не привезеш – сіймаю тебе і на смерть замучу («Бова Королевич»).*

Так само можна припустити, що автор акцентує увагу читача на таких малих фольклорних ситуативно зумовлених жанрових формах, як замовляння, заговори, заклинання, прокляття і т. ін. Наприклад: *Се був пройдисвіт і непевний, / І всім відьмам був родич кривий – / Упир і знахур ворожить, / Унів і трясцю одишпрати, / І кров християнську замовляти, / І добре знав греблі гатить; За кучму сю твою велику / Як дам ляца тобі я в пику, / То тут тебе лизне і чорт! / І очі видеру із лоба / Тобі, диявольська худоба. / Трясеся, мов зимою хорт! / Мандруй до сатани з рогами, / Нехай тобі присниться біс! / З своїми сучими синами, / Щоб враг побрав вас всіх, гульвіс, / Щоб ні горіли, ні боліли, / На чистому щоб поколіли, / Щоб не оставсь ні чоловік, / Щоб доброї не знали долі, / Були щоб з вами злії болі, / Щоб ви шаталися повік!; О пущверинку Купідоне! / Любуйся, як Дідона стогне... / Щоб ти маленьким був пропав! / Познайте, молодиці гожі, / З Енеєм бахурі всі схожі, / Щоб враг зрадливих всіх побрав!* Вочевидь, варто акцентувати на тому, що «Енеїда» І. Котляревського, репрезентуючи в такий спосіб народну лайку, демонструє особливості українського, зокрема й козацького, лихослів'я, суть якого зводиться до побажання тих чи тих негарздів адресатові, що його поведінка викликає невдоволення. Компонентами прецедентних висловлень зі статусом лайливих є й так звана фаунонімічна (тваринна) лексика на зразок *пес, собака, свиня, гадюка* тощо або лексика на позначення міфологічних істот: *біс, дідько, чорт*. Пор.: *Давно вона уже хотіла, / Щоб його душка полетіла / К чортам і щоб і дух не*

пах; Тебе диявол не пізнає, / З кістками чорт тебе злигає; Відкіль такіє се мандрьохи, / І так уже вас тут не трохи, / Якого чорта ви прийшли? / Вас треба хати холодити! / Вас треба так опроводити, / Щоб ви і міся не найшли. / Геть, преч, вбирайтесь відсіль к чорту, / Я вам потиличника дам; Сказала: «К чорту убирайся, / На мене більш не женихайся...»; Прощайсь навік тогді з порядком, / Пішло все к чорту неоглядом; Козак там чортові не брат тощо. Подекуди такі компоненти введені до структури метафоричних конструкцій, що мали всі шанси пройти етап фразеологізації й узуалізації, однак, мабуть, через певні обставити залишилися народним надбанням, кодифікованим у межах авторського тексту: *Чим пред тобою, милий тату, / Син заслужив таку мій плату? / Іїон, мов в свинки грають їм. / Куди йому уже до Риму? / Хїба як здохне чорт в рові! / Як вернеться пан хан до Криму, / Як жениться сич на сові*. Проілюстровані одиниці доповнюють синонімічний ряд прецедентних феноменів на зразок *Як рак на горі свисне* – «ніколи». До того ж актуалізовано й певні прецедентні ситуації: з одного боку, автор натякає на народну гру «У свинку» (*пасти свинку* – «гонити м'яч», відповідно, *мов в свинку грають їм* означає «ганяють, як м'яч»), з іншого, – створює умови для декодування інформації про ліквідацію і приєднання до Росії Кримського ханства. Пор.: *Як хан долізе до Криму* [Номис 1993: 267].

І. Котляревський модифікує народну лайку не лише через трансформацію структури й семантики, що здебільшого зумовлене віршованою формою, але й через видозміну модальності зі стверджувальної на заперечну: *Бо – хрін його не взяв – моторний, / Ласкавий, гарний, і проворний, / І гострий, як на бритві сталь* (с. 9); *Виходь же завтра навкулачки, / Відтіль полізеш, мабуть, рачки, / Бодай і лунь щоб не злизав* (с. 70). В останньому фрагменті письменник вдається до використання фразеологічної одиниці з некротичним компонентом [Колоїз 1998]. Пор.: *От тільки ніс туди посунь; / Тобі там буде не до чмиги, / Як піднесуть із оцтом фіги, / То зараз вхопить тебе лунь*. Відповідні фразеологізми є активно використовуваними.

Прецедентні висловлення у вигляді узуальних чи оказіональних конструкцій доволі поширений спосіб актуалізації і прецедентності, й інтертекстуальності: «Енеїда» репрезентує розмаїття фразеологічних одиниць у вузькому їх потрактуванні (як метафоричні різновиди, так і компаративні, що виникли внаслідок деформації порівняльних зворотів), власне паремії, або народні афоризми, що почасти модифікувалися до фразеологічних одиниць, індивідуально-авторські афоризми, спродуковані на підґрунті тих чи тих національно-культурних символів. Наприклад: *А деякі так так хлиснули, / Що де упали – там заснули; Енесві так, як боляці / Або лихий осінній трясі, / Годила пані всякий день. / Були троянці п'яні, ситі, / Кругом обути і обшиті, / Хоть голі прибрели, як пень; Чи так-то, гадів син, він слуха? / Убрався в патоку, мов муха, / Засів, буцім в болоті чорт; Нагріла в пазусі гадюку, / Що послі зробила муку; / Послала пуховик свині. / Згадай, який прийшов до мене, / Що ні сорочки не було; / І постолів чорт мав у тебе, / В кишені ж пусто, аж гуло; Як ось знечев'я вбіг Меркурій, / Засапавшись, до богів, / Прискочив, мов котище мурий / До сирних в маслі пирогів!; Щоб їм хотілось так гуляти, / Як хочеться нам дівовати, / Еней же на весь рот кричав: / «Хто в бога вірує – рятуйте! / Рубай, туши, гаси, лий, куйте! / А хто ж таку нам кучму дав?»* і т. ін. Цілком закономірно, що такі прецедентні феномени ілюструють ядерну зону, адже до них повсякчас зверталися й звертаються у процесі комунікації, більшість із них легко «видобувається» з пам'яті представників національної лінгвоспільноти, зазвичай дають змогу адекватно сприймати й інтерпретувати зміст.

Прецедентні висловлення так чи так (безпосередньо / опосередковано) пов'язані з прецедентним текстом або ситуацією, ґрунтованими на певних історичних подіях, художній дійсності, міфологічних уявленнях і т. ін. Безперечно, їх впізнаваність і декодування великою мірою залежать і від фонових знань адресата, від його національно-культурної поінформованості, умінні логічно розмірковувати, аналізувати й зіставляти факти, робити певні узагальнення. Адже, як відомо, ядерні елементи когнітивної бази зберігають важливу для етносу інформацію у стислій формі, виступають

своєрідним еталоном, мірилом, зразком для порівняння й моделлю для відтворення подібних фактів. Так, скажімо, в «Енеїді» І. Котляревського засвідчені не лише вихідні елементи прототекстів, а й, так би мовити, кінцеві результати модифікацій усної народної творчості: від легенд і переказів через прислів'я / приказки до фразеологічних одиниць, як-от: *В обох підківки забряжчали, / Жижки од танців задрижали, / Вистрибовавши гоцака. / Еней, матню в кулак прибравши / І не до соли примовлявши, / Садив крутенько гайдука; Тепер їй, бачу, не до соли, / Уже, підтикавши десь поли, / Фурцює добре, навісна, де фразеологізм не до соли – «кому-небудь байдуже до чогось, коли є інші, важливіші справи» ← Тепер мені не до соли (приказка) ← Тепер мені не до соли, коли грають на басолі (прислів'я) [Номис 1993: 448] ← народне оповідання про хлопця, який, відтанцювуючи плату за музику, ніяким чином не реагував на те, що з поли потроху висипалася вся сіль, яку перед тим купив на прохання батька. Попри структурні модифікацію, контекстуальне варіювання, семантика проілюстрованої прецедентної одиниці залишилася незмінною.*

На превеликий жаль, обсяг запропонованої статті не дає змоги детально зупинитися на кожному вияві категорій прецедентності / інтертекстуальності. Залишилося ще чимало суперечливих моментів, що стосуються і прецедентних ситуацій, і прецедентних висловлень, оскільки, як уже зазначалося, у поемі натрапляємо на ледве помітні сліди, натяки на ознаки вербалізованих історичних подій, осіб і т. ін. До того ж більш скрупульозного вивчення потребують усталені словесні комплекси (подекуди їхні «уламки») в координатах і фразеології (наприклад, обрядові прецедентні феномени), і пареміології.

Узагальнюючи, зауважимо: з появою «Енеїди» інтерес до народної мови, перестав бути абстракцією. Національна самосвідомість акумулює народжену в суспільстві увагу до простолюду, особливостей його життя й культури (передусім сміхової культури), декодування яких відбувається й завдяки актуалізації категорій інтертекстуальності й прецедентності.

По-своєму геніальний І. Котляревський демонструє нестримне бажання наблизити свого читача до ества народного

духу й національного світогляду, мовними засобами й прийомами засвідчує нерозривний зв'язок часу й поколінь, навіртає своїх нащадків до витоків світової й національної культури, зокрема усної народної творчості.

Валюх З. Лексико-семантичне та словотвірне наповнення найменувань осіб як засіб відображення етносвіту в поемі І. П. Котляревського «Енеїда». URL: http://dspace.edu.ua/native_word/wp-content/uploads/2016/04/2012-11.pdf

Дудюк Л. П. «Енеїда» Вергілія і Котляревського (засоби зображення війни в епосі та в травестії). URL : <http://litzbirnyk.com.ua/wpcontent/uploads/2013/11/5.4.8.pdf>

Єфремов С. Історія українського письменства (с. 276 – 305). Київ: Femina, 1995.

Колоїз Ж. В. Іменна лексика на позначення осіб чоловічої статі (на матеріалі «Енеїди» Івана Котляревського). *Іван Котляревський та українська культура XIX – XXI століть*: зб. наук. статей. Полтава: ПНПУ ім. В. Г. Короленка, 2011. С. 181 – 191.

Колоїз Ж. В. Фразеологізми з некротичним компонентом (на матеріалі поеми І. Котляревського «Енеїда»). *Творчість Івана Котляревського в культурологічному контексті доби*: зб. наук. праць. Київ: «Київський університет», 1998. С. 167 – 171.

Котляревський І. П. Енеїда. URL: <https://iknigi.net/avtor-van-kotlyarevskiy/106573-eneida-van-kotlyarevskiy.html>

Луцик Х. Ю. Поема «Енеїда» І. Котляревського в контексті культурної парадигми художнього тексту. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. 2016. № 1. С. 25 – 32. URL: [file:///C:/Users/%D0%96%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B0/Downloads/Vznu_fi_2016_1_6%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%96%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B0/Downloads/Vznu_fi_2016_1_6%20(1).pdf)

Нахлік Є. Перелицьований світ Івана Котляревського: текст – інтертекст – контекст. Львів, 2015.

Українські приказки, прислів'я і таке інше / Уклав М. Номис; упоряд., приміт. та вступна ст. М. М. Пазяка. Київ: Либідь, 1993.

REFERENCES

Valyukh, Z. The lexical-semantic and word-forming filling of names of persons as a means of reflection of the ethno-world in the poem of I.P. Kotliarevsky «Aeneid». URL : http://dspace.edu.ua/native_word/wp-content/uploads/2016/04/2012-11.pdf (in Ukr.).

Dudyuk, L.P. «Aeneid» by Virgil and Kotlyarevsky (means of depicting war in the epic and travesty). URL : <http://litzbirnyk.com.ua/wpcontent/uploads/2013/11/5.4.8.pdf> (in Ukr.).

Efremov, S. (1995). *History of Ukrainian Writing*. Kyiv: Femina (in Ukr.).

Koloiz, Zh. (2011). Noun Vocabulary on the Designation of Male Persons (on the Material of «Aeneid» by Ivan Kotlyarevsky). *Ivan Kotlyarevsky and Ukrainian Culture of the 19th – 21st Centuries: Coll. Sciences articles*. Poltava: PNPU them. V.G. Korolenko, 181 – 191 (in Ukr.).

Koloiz, Zh. (1998). Phraseologisms with a necrotic component (on the material of I. Kotlyarevsky's poem «Aeneid»). *Creativity of Ivan Kotlyarevsky in the Cultural Context of the Day: Coll. Sciences articles*. Kyiv: Kyiv University, 167 – 171 (in Ukr.).

Kotlyarevsky, I.P. Aeneid. URL : <https://iknigi.net/avtor-van-kotlyarevskiy/106573-encyida-van-kotlyarevskiy.html> (in Ukr.).

Lutsik, H. Yu. (2016). A poem by Aeneid by I. Kotlyarevsky in the context of the cultural paradigm of the artistic text. *Bulletin of Zaporizhzhya National University. Philological Sciences*, 1, 25 – 32. URL : [file:///C:/Users/%D0%96%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B0/Downloads/Vznu_fi_2016_1_6%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/%D0%96%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D0%B0/Downloads/Vznu_fi_2016_1_6%20(1).pdf) (in Ukr.).

Nakhlik, E. (2015). *Perelytsovyi svet Ivan Kotlyarevsky: text – intertext – context*. Lviv (in Ukr.).

Pozyak, M.M. (1993). (ed.). *Ukrainian Proverbs, Proverbs, and the like* / Posted by M. Nomis. Kyiv: Lybid' (in Ukr.).

Статтю отримано 22.10.2019

Zhanna Koloiz

“HE WAS THE VOICE OF PEOPLE'S SPIRIT AND THE INSTRUMENT OF UKRAINIAN'S WORLDVIEW...”

The article focuses on the role of I. Kotlyarevsky's “Aeneid” in the representation of cultural codes in general and in the mental space of Ukrainian culture in particular, in the reflection of fragments of the national picture of the world in terms of specificity of ethnic consciousness, mythological and laughter culture. It is evidenced that the reconstruction of the national-linguistic picture of the world, represented by “Aeneid”, should be continued in the coordinates of the mental-lingual complexes. Among these complexes precedent phenomena are distinguished. They

serve as markers of a particular linguistic culture and at the same time they are illustrative material of intercultural communicative interaction.

The poem is characterized through the prism of the categories of precedence and intertextuality, in the plane of interaction between “one’s own” and “somebody else’s” within the limits of textual discourse. The precedent phenomena (precedent text, precedent situation, precedent saying, precedent name) are differentiated into universal and national precedent ones, the latter of which are considered as those, that contribute to the establishment of national identity and separateness of the Ukrainian linguistic community. It is revealed the peculiarities of the formation of the speech subculture, available in the minds of native speakers in the form of certain borrowings, in particular from the texts of oral folk art.

The national consciousness accumulates born in the society attention to the common people, the peculiarities of their life and culture, decoding of which happens due to the updating of the categories of intertextuality and precedence as well. In his own way ingenious I. Kotlyarevsky demonstrates an unbridled desire to bring the reader closer to the essence of the national spirit and national worldview, with linguistic means and techniques attests the indissoluble connection of time and generations, turns descendants to the origins of the world and national culture, in particular to oral folk art.

Keywords: “Aeneid”, precedence, precedent phenomenon, intertextuality, oral folk art.